

УДК 336.233.2:336.552

Томнюк Т. Л.

Бикова Н. В.

Чернівецький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

СВІТОВИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено визначенню переваг функціонування накопичувальних систем пенсійного страхування у світі та позитивних ефектів від запровадження такої системи в Україні. Обґрунтовано необхідність реформування системи пенсійного страхування України через неспроможність забезпечувати солідарною системою гідний рівень добробуту пенсіонерів. Досліджено методологічні аспекти функціонування накопичувального рівня в латиноамериканській моделі пенсійного страхування та у трирівневій системі на прикладі країн Євросоюзу та США. Визначено можливі негативні фінансові наслідки від запровадження накопичувальної системи в Україні та виокремлено засоби їх попередження.

Ключові слова: пенсійне страхування, солідарна система пенсійного страхування, накопичувальна система.

Постановка проблеми. Згідно із законодавством [1] в Україні передбачене функціонування трирівневої системи пенсійного страхування:

перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності та субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довичних пенсій і одноразових виплат. На сучасному етапі економічного розвитку другий рівень системи пенсійного страхування в Україні не запроваджено.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, яка ґрунтуватиметься на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

На сучасному етапі економічного розвитку другий рівень системи пенсійного страхування в Україні не запроваджено. Отже, система накопичувального пенсійного забезпечення в Україні існує лише як діяльність недержавних пенсійних фондів.

Разом з тим досвід зарубіжних країн свідчить про переваги функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування як з позицій підвищення добробуту громадян, так і з позицій акумулювання додаткових інвестиційних ресурсів для економіки країни у вигляді внесків до накопичувального фонду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо реформування системи пенсійного страхування в Україні перебувають у сфері наукових інтересів таких науковців, як М. Бойко, О. Борисюк, Е. Лібанова, О. Коваль, О. Макарова, М. Мних, Б. Надточій, А. Нечай, В. Новіков, О. Палій, І. Сирота, М. Шаповал, В. Яценко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи прагнення Міністерства праці і соціальної політики запровадити другий рівень системи пенсійного страхування в Україні [2], вважаємо, що вивчення зарубіжного досвіду функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування, виокремлення можливих ризиків запровадження такої системи в Україні та вироблення пропозицій щодо уникнення негативних наслідків в процесі пенсійних трансформацій є актуальним і своєчасним.

Метою статті є виявлення переваг функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування у світі, визначення можливих негативних фінансових наслідків від запровадження такої системи в Україні та виокремлення засобів попередження цих наслідків.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасного стану функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування свідчить про ряд проблем, зокрема:

1. Низький розмір пенсійних виплат. На кінець 2014 р. середня пенсія в Україні становила 1 670 грн (близько 67 євро), мінімальна – 949 грн. (близько 38 євро). Для порівняння: середня пенсія в Польщі – 1 500 злотих (близько 375 євро), в Німеччині – 810 євро, в Іспанії – 850 євро, у Фінляндії – 1 344 євро [3].

2. Недостатність джерел фінансування виплати пенсій. За результатами звітів Пенсійного фонду України, протягом 2009–2014 рр. частка власних надходжень у структурі усіх законодавчо визначених джерел фінансування бюджету Пенсійного фонду коливалася в діапазоні 60–71%.

3. Надмірне навантаження на економіку високими ставками єдиного соціального внеску. Дослідження рівня навантаження на заробітну плату та доходи громадян через сплату внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні та країнах Європейського Союзу показує досить високі значення цього показника в Україні порівняно з більшістю країн ЄС (табл. 1).

Отже, вищий рівень навантаження внесками на соціальне страхування у дев'яти країн-членів ЄС, нижчий – у вісімнадцяти. Такий ступінь навантаження єдиним внеском є передумовою виникнення ряду негативних проявів в економіці України, а саме:

- знижує конкурентоспроможність вітчизняної продукції;
- звужує інвестиційну привабливість національної економіки;

– блокує підвищення офіційної заробітної плати;
– спричиняє ухилення від сплати внесків та тінізацію економіки. За експертними розрахунками податкових органів [7], обсяг тіньового сектору в Україні оцінюється в 350 млрд грн на рік. Із зазначеного обсягу близько 170 млрд грн – зарплата в «конвертах». Отже, частка виплати лише нелегальної заробітної плати у загальному обсязі тіньового сектору України становить 48,6%.

Таблиця 1
Рівень навантаження внесками на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в країнах ЄС та в Україні

Країна	Частка внесків на соціальне страхування відносно ВВП, %	Країна	Частка внесків на соціальне страхування відносно ВВП, %
1. Данія	1,0	15. Естонія	12,1
2. Ірландія	5,0	16. Іспанія	12,1
3. Мальта	6,1	17. Словачія	12,3
4. Об'єднане Королівство	6,7	18. Фінляндія	12,5
5. Швеція	7,0	19. Україна	12,7
6. Болгарія	7,3	20. Угорщина	13,1
7. Латвія	8,6	21. Італія	13,4
8. Кіпр	8,7	22. Бельгія	14,3
9. Румунія	9,0	23. Австрія	14,6
10. Португалія	9,3	24. Нідерланди	14,8
11. Литва	9,8	25. Словенія	15,0
12. Греція	10,6	26. Чеська Республіка	15,4
13. Люксембург	11,1	27. Німеччина	15,5
14. Польща	11,5	28. Франція	16,9

Джерело: складено за даними [4; 5; 6]

4. Демографічна проблема – зростання частки осіб похилого віку та збільшення співвідношення між чисельністю покоління пенсіонерів та чисельністю покоління працездатного віку (рис. 1), що знову ж таки підвищує рівень навантаження на заробітну плату та доходи працездатного населення.

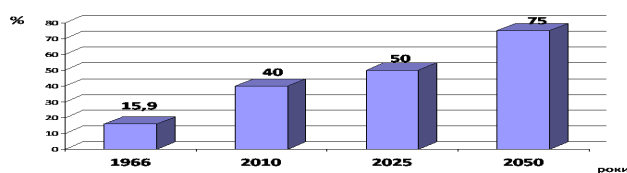

Рис. 1. Співвідношення між кількістю осіб пенсійного та працездатного віку в Україні

Джерело: [8, с. 74]

Серед політиків та окремих науковців існує позиція, що певною мірою вирішення зазначених проблем можливе через запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Накопичувальний фонд – цільовий позабюджетний фонд, в якому акумулюються страхові внески. Ці кошти інвестуються з метою отримання доходу на користь застрахованих осіб. Кошти, акумульовані в Накопичувальному фонді, не належатимуть ні урядові, ні Пенсійному фонду. Вони є власністю виключно застрахованих осіб, які сплачували страхові внески до цього фонду,

та належать кожній застрахованій особі в частині, облікованій на її накопичувальному пенсійному рахунку. Кошти з накопичувального рахунку можуть переходити у спадок.

У чистому вигляді функціонування виключно накопичувальної системи пенсійного страхування притаманне ряду латиноамериканських країн (Чилі, Перу, Колумбія, Уругвай, Болівія, Сальвадор, Коста-Ріка). Чилійська модель пенсійного забезпечення, започаткована в 1980-х рр., здобула вагомий авторитет в очах міжнародної спільноти як одна з оптимальніших альтернатив державній пенсійній системі. Закладені в ній принципи обов'язкового індивідуального накопичення дозволили переглянути практику функціонування раніше наявних пенсійних систем та зменшити роль держави у цій сфері соціального забезпечення. Додатковим аргументом в її підтримку стало те, що запровадження нової пенсійної системи в Чилі, серед іншого, справило позитивний вплив на економіку цієї країни, сприяло розвитку національної фінансової системи, здійсненню процесів приватизації, стимулювало іпотечне будівництво.

Згідно з чинною системою пенсійного забезпечення Чилі, кожний працюючий громадянин має індивідуальний рахунок, на який зараховуються його пенсійні внески (10% від заробітної плати). Індивідуальні накопичення формуються за рахунок доходів від інвестицій, які керівні компанії здійснюють з акумульованих фондами коштів. Після закінчення трудового періоду цей капітал повертається учаснику або його правонаступникам у формі пенсій. Керівництво пенсійною системою здійснюють приватні адміністратори пенсійних фондів (АПФ). За свої послуги адміністратори вираховують комісію, сума якої визначається кожною компанією (в середньому 2,3–2,5%). Працюючі громадяни мають право вільно обирати та змінювати АПФ. Особливою рисою чилійської моделі пенсійного забезпечення є жорсткий контроль з боку держави за діяльністю АПФ, включаючи обов'язкові для виконання нормативів з інвестування отриманих вкладів та вимоги до фінансових параметрів цих компаній, а також гарантування визначеного законом мінімального розміру державної пенсії [9].

У напрямку запровадження латиноамериканської моделі пенсійного страхування рухається і Казахстан.

Проте накопичувальна система пенсійного страхування за латиноамериканською моделлю має ряд недоліків:

- 1) громадяни, які не мають постійної роботи або займаються індивідуальною трудовою діяльністю, перебувають поза зазначеною системою;
- 2) поза системою пенсійного страхування перебувають жінки у період декретної відпустки;
- 3) значна частка осіб, які відраховують кошти у накопичувальний пенсійний фонд, не накопичують на гарантовану державою пенсію.

Враховуючи зазначені недоліки, схилиємося до думки, що законодавство України вірно обрали пріоритети щодо запровадження трирівневої системи пенсійного страхування на кшталт ряду економічно розвинених країн (США, Німеччина, Данія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Великобританія та ін.) та країн колишнього соціалістичного табору (Угорщина, Польща, Болгарія, Хорватія, Естонія, Косово, Латвія, Литва, Македонія, Румунія, Росія, Словаччина та ін.).

Функціонуючій у світі солідарній (розподільчій) системі пенсійного страхування характерно

те, що сплачені внески на пенсійне страхування одразу спрямовуються на виплату пенсій. У цій системі пенсіонери одержують не свої гроші, а гроші нині працюючих. У свою чергу внески нинішніх пенсіонерів одержали попередні покоління пенсіонерів. Так прослідковується солідарність поколінь у фінансуванні пенсій: кожне наступне покоління оплачує пенсію попередньому поколінню. В цілому солідарна (розподільча) система виконує насамперед соціальну функцію, тобто здійснює фінансування коштів на виплату пенсій в обсягах, спроможних забезпечити базові потреби життєдіяльності пенсіонерів.

Якщо солідарна система носить розподільний характер і виконує насамперед соціальну функцію, то накопичувальна система пенсійного страхування виконує інвестиційну функцію та спрямована на підвищення рівня матеріального забезпечення пенсіонерів.

Наприклад, громадяни США мають можливість забезпечити собі не одну, а три пенсії: державну, приватну колективну за місцем роботи і приватну індивідуальну шляхом відкриття особистого пенсійного рахунку.

Приватні колективні пенсійні програми звичайно фінансуються підприємцями і найманими робітниками в рівних частках. При цьому кожен учасник такої програми має свій персональний рахунок у пенсійному фонді і право вибору між різними інвестиційними програмами, які пропонують керівні компанії. Учасником приватної пенсійної програми може стати будь-який працівник компанії. Право на пенсію можна одержати, пропрацювавши в цій компанії п'ять-десять років.

Крім участі в групових пенсійних програмах, організованих за місцем роботи, кожен американець може відкрити і свій особистий пенсійний рахунок (ОПР). Розміри щорічних внесків на ОПР обмежені верхньою межею у 2 тис. дол. США. Кошти з рахунку не можна зняти до досягнення 59,5 років, а після досягнення 79,5 років рахунок закривається в обов'язковому порядку. З іншого боку, ОПР може бути відкритий з моменту народження дитини. За увесь час нагромадження коштів на ОПР ці кошти не підлягають оподатковуванню, однак у момент їхнього зняття і закриття рахунку з накопиченої суми віднімається прибутковий податок. Звичайно ОПР відкриваються в комерційних банках, пайових фондах, страхових компаніях. Рахунки в будь-який момент можуть бути переведені з одного місця в інше. Також за бажанням власника рахунку він може сам керувати ним (тобто планувати найбільш вигідне розміщення коштів, що накопичуються на ОПР) чи довірити керування ОПР згаданим фінансовим організаціям. Особисті пенсійні рахунки стають усе більш розповсюдженою формою пенсійного забезпечення [10].

Зазначимо, що накопичувальні пенсійні фонди служать вагомим джерелом довгострокових інвестицій в економіку. Зокрема, сукупні активи пенсійних фондів накопичувального рівня у США в 2010 р. становили майже 10 трлн дол. США, або 58,82% ВВП [10]. В Україні цей показник становить 2 млрд грн, або 0,14% ВВП [5; 11]. Отже, досвід Сполучених Штатів Америки є свідченням позитивних ефектів функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування як щодо зростання рівня пенсійного забезпечення громадян, так і щодо формування за рахунок накопичувальних внесків вагшого інвестиційного ресурсу для економіки країни.

Разом з тим від запровадження та функціонування в Україні накопичувальної системи пенсій-

ного страхування можливі певні негативні фінансові наслідки, зокрема:

1) погіршення фінансового стану Пенсійного фонду України (внаслідок перерозподілу частини внесків з солідарної на користь накопичувальної системи);

2) знецінення пенсійних накопичень та погіршення матеріального стану майбутніх пенсіонерів (наприклад, внаслідок перевищення рівня інфляції у країні понад 5–8%; зниження вартості пенсійних активів у результаті різкого зниження ринкової вартості фондових активів – цінних паперів, в яких розміщено пенсійні накопичення, дестабілізації та розбалансування фінансових ринків);

3) розбалансування накопичувальної пенсійної системи через вплив зовнішніх чинників, наприклад кризових явищ у закордонних країнах (при вкладанні активів у цінні папери, погашення та отримання доходу за якими гарантовано урядами іноземних держав).

Для впровадження обов'язкової накопичувальної системи необхідно насамперед забезпечити стабільність фінансово-економічної системи України. Першочерговими в економічній політиці держави мають стати антиінфляційні заходи, адже забезпечення стійкості грошового обігу, його впровадження та стабілізація мають найважливіше значення для нормалізації товарно-ринкових відносин. Різка девальвація гривні може призвести до повної дестабілізації банківської системи, суттєвого зниження економічної активності та економічного колапсу загалом.

Крім того, важливою передумовою впровадження накопичувального рівня є забезпечення довгострокової фінансової стабільності солідарної системи, зокрема шляхом нарощування бази обкладання пенсійними внесками через зростання зайнятості населення, підвищення рівня заробітної плати (мінімальна заробітна плата в Україні станом на 1 квітня 2015 р. була 1 218 грн – близько 45 євро; для прикладу: в Болгарії найнижчий рівень мінімальної заробітної плати серед країн ЄС – близько 184 євро, в Люксембурзі найвищий – 1 923 євро [12]), її легалізацію.

Упровадження другого рівня пенсійного забезпечення в Україні можливе лише після формування необхідних економічних передумов та створення відлагодженої й ефективної системи державного нагляду та регулювання у цій сфері, зокрема через формування державних пріоритетів щодо мінімізації фінансових ризиків при інвестуванні пенсійних активів на довгострокову перспективу, запровадження системи гарантування пенсійних вкладів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Висновки і пропозиції. Функціонуванню солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні притаманний ряд проблем, зокрема: низький розмір пенсійних виплат, недостатність джерел фінансування виплати пенсій, надмірне навантаження на економіку єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, негативні демографічні тенденції. Враховуючи досвід економічно розвинених країн світу, вважаємо, що законодавство України вірно обрало пріоритети щодо запровадження трирівневої системи пенсійного страхування. Запровадження накопичувального рівня пенсійного страхування створить передумови для зростання рівня пенсійного забезпечення громадян та формування за рахунок накопичувальних внесків вагшого інвестиційного ресурсу для економіки країни.

Передумовами запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що обумовлять підви-

цення її фінансової стійкості та подолання негативних наслідків впливу на функціонування солідарної системи, мають стати:

- 1) стабілізація фінансово-економічної системи України;
- 2) нарощування бази обкладання пенсійними внесками через зростання зайнятості населення,

підвищення рівня заробітної плати та її легалізацію;
 3) формування державних пріоритетів щодо мінімізації фінансових ризиків при інвестуванні пенсійних активів на довгострокову перспективу;
 4) запровадження системи гарантування пенсійних вкладів накопичувальної системи пенсійного страхування.

Список літератури:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1058-15>.
2. Розенко: Міноцполітики завершує роботу над законопроектом про впровадження накопичувальної пенсійної системи: новини Міністерства соціальної політики України від 27.02.2015 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. – Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=173216&cat_id=107177.
3. Жизнь на пенсии за рубежом: США, Европа, Россия и Япония [Електронний ресурс] // Українська правда. Життя. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/travel/2010/04/29/47770/>.
4. Taxation trends in the European Union: Data for the EU Member States Iceland and Norway, 2013. [online] European Commission. Available at: <http://ec.europa.eu/taxation_customs/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/index_en.htm>.
5. Валовой внутренний продукт Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>.
6. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2014 рік [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Пенсійного фонду України. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/docscatalog/document?id=227018>.
7. Податківці пропонують подолати зарплати в конвертах «де бюрократизацією» [Електронний ресурс] / Прес-служба Міністерства доходів і зборів. – 2013. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245973260.
8. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення. У цифрах і фактах / Міністерство праці та соціальної політики України, Пенсійний фонд України. – К., 2009. – 75 с.
9. Особливості системи пенсійного забезпечення Чилі [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. – Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article;jsessionid=790ee2a6a65db6e66c3f140ecc50a507?art_id=201447&cat_id=161449.
10. Як працює пенсійна система США [Електронний ресурс] // Про гроші. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/~/338229>.
11. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2014 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. – Режим доступу: http://nfp.gov.ua/files/OgIiadRinkiv/NPF/NPF_II_kv%202014.pdf.
12. H FedEE Review of minimum wage rates across Europe. [online] FedEE (Federation of European Employers). Available at: <<http://www.fedee.com/pay-job-evaluation/minimum-wage-rates/>>.

Томнюк Т. Л.

Быкова Н. В.

Черновицкий торгово-экономический институт

Киевского национального торгово-экономического университета

МИРОВОЙ ОПЫТ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ НАКОПИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО СТРАХОВАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ЕГО ВНЕДРЕНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена определению преимуществ функционирования накопительных систем пенсионного страхования в мире и положительных эффектов от внедрения такой системы в Украине. Обоснована необходимость реформирования системы пенсионного страхования Украины из-за неспособности обеспечивать солидарной системой достойного уровня благосостояния пенсионеров. Исследованы методологические аспекты функционирования накопительного уровня в латиноамериканской модели пенсионного страхования и в трехуровневой системе на примере стран Евросоюза и США. Определены возможные негативные финансовые последствия от введения накопительной системы в Украине и выделены средства их предупреждения.

Ключевые слова: пенсионное страхование, солидарная система пенсионного страхования, накопительная система.

Tomnyuk T. L.

Bykova N. V.

Chernivtsy Trade and Economics Institute of

Kyiv National Trade and Economics University

WORLD EXPERIENCE FUNCTIONING OF THE FUNDED PENSION SYSTEM AND PROSPECTS OF ITS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted the determination advantages of the functioning pension insurance systems in the world. The positive effects of the introduction to the pension system in Ukraine are analyzed. The necessity of the reforming the Ukraine's pension system across to the inability to provide a decent standard welfare of the pensioners is founded. The methodological aspects of the functioning of the funded pension level in the Latin-American model of the pension insurance and in the three-level system in the countries of The European Union and USA are researched. The possible negative financial effects from the implementation of the funded pension system in Ukraine and the prevention tools are defined.

Keywords: pension insurance, PAYGO pension system, funded pension system.